

Αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη διδασκαλία του αγίου Κοσμά του Αιτωλού

Πολιτισμός / Παιδεία-Εκπαίδευση

Καδιγιαννόπουλος Γεώργιος, Καθηγητής Οικιακής Οικονομίας, Διδάκτορας ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αρχές και ζητήματα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο έργο και στη διδασκαλία του αγίου Κοσμά του Αιτωλού.

Συντάκτες: Καδιγιαννόπουλος Γεώργιος, Καθηγητής Οικιακής Οικονομίας, Διδάκτορας ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων-Καραβίδα Μαρία, Νηπιαγωγός, MSc στις Παιδαγωγικές Επιστήμες

Στοιχεία για το έργο και τη διδασκαλία του αγίου Κοσμά αντλούμε κατά κύριο λόγο από τις τέσσερις περιόδους του, τις οκτώ διδαχές του και τις έντεκα επιστολές του. Στο σύνολο του έργου και των διδαχών του δύναται να διακρίνει κανείς στοιχεία που παραπέμπουν άμεσα σε αρχές και ζητήματα που αφορούν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το έργο του χαρακτηρίζεται από την ανάδειξη ζητημάτων όπως η αξία του ανθρώπινου προσώπου, η κοινωνική δικαιοσύνη, το άνοιγμα σχολείων, η αρμονία και η ισότητα στις σχέσεις μεταξύ των συζύγων, η φιλαδελφία και η δίκαιη φορολόγηση, αλλά και η ανάγκη για εκπαίδευση, προστασία του παιδιού και εξύψωση της θέσης της γυναίκας. Τα ζητήματα αυτά προσεγγίζουν είτε άμεσα, είτε έμμεσα τη θεματική και την

προβληματική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι το έργο του αγίου Κοσμά χαρακτηρίζεται από την αφύπνιση των συνειδήσεων των υπόδουλων Ελλήνων, την αποτίναξη του ζυγού της αμάθειας, τη διατήρηση και διάσωση του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος, την ισοτιμία των μελών της οικογένειας, την προστασία των οικονομικά αδυνάτων και των παιδιών χωρίς οικογένεια, καθώς και από το δικαίωμα στη μόρφωση. Αντίστοιχα και σε αυτά τα θέματα μπορεί να διακρίνει κανείς στοιχεία που αφορούν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Ο άγιος Κοσμάς κατάφερε να αποτρέψει τον εξισλαμισμό των Ελλήνων και επανέφερε στο χριστιανισμό τους εξισλαμισθέντες Έλληνες. Συνεισέφερε, ώστε να κτιστούν νέοι ναοί, προκειμένου να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα οι ορθόδοξοι χριστιανοί. Επίσης, κατάφερε να κτιστούν 210 σχολεία και να αρχίσουν να λειτουργούν 1100 άλλα κατώτερα σχολεία όπου διδάσκονταν η ανάγνωση και η γραφή για να μαθαίνουν τα παιδιά των Ελλήνων τη μητρική - ελληνική γλώσσα . Η συνεισφορά του στη διατήρηση της θρησκείας, στην εκπαίδευση και στη διατήρηση της γλώσσας των υπόδουλων Ελλήνων αποτελεί αναμφίβολα πράξη που εμφορείται από τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ειδικότερα, η ευαισθησία του στο ζήτημα της διατήρησης της ελληνικής γλώσσας φαίνεται και από το γεγονός ότι προέτρεπε του Έλληνες να μη μιλούν αρβανίτικα στο σπίτι τους και ως ανταμοιβή τους έλεγε ότι “αναλαμβάνω εγώ όλες τις αμαρτίες σας”. Μελετώντας κανείς το περιεχόμενο των περισσότερων επιστολών του αγίου Κοσμά διαπιστώνει ότι αυτές αφορούν τη διοίκηση, διατήρηση και χρηματοδότηση των σχολείων που είχε ιδρύσει ο ίδιος σε διάφορα μέρη όπου κατοικούσε ελληνικός πληθυσμός. Σκοπός των επιστολών του ήταν η «επιβίωση» των σχολείων, ώστε οι έλληνες μαθητές τους να μορφωθούν και να διατηρήσουν τη γλώσσα τους. Η μόρφωση και γενικότερα η εκπαίδευση των υπόδουλων ελλήνων μαθητών και η

διατήρηση της γλώσσας τους συνιστούν αναμφίβολα ζητήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης τοποθετημένα βέβαια στην αντίστοιχη χωροχρονική πραγματικότητα.

Έχουν διασωθεί οκτώ διδαχές του αγίου Κοσμά του Αιτωλού στις οποίες μπορεί να διακρίνει κανείς θέματα που άπτονται άμεσα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης . Συγκεκριμένα, στη διδαχή Α ο άγιος Κοσμάς κάνει λόγο για την ανάγκη ο δάσκαλος να εξετάζει τι μαθητές έχει, προκειμένου να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις και στις δυνατότητές τους. Ουσιαστικά, υποστηρίζει τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης που κάνουν λόγο για την εξασφάλιση για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές του δικαιώματος για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, αλλά και την αναγνώριση της ετερότητάς τους μέσω της ετερότητας του μαθησιακού επιπέδου τους.

Επιπροσθέτως, θεωρεί ότι κάθε χριστιανός είτε άνδρας, είτε γυναίκα, δεν πρέπει να φροντίζει μόνο πώς θα σωθεί ο ίδιος, αλλά οφείλει να φροντίζει και για τους αδελφούς του μην κολασθούν. Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύει αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη, η ισότητα και η κοινωνική συνοχή . Στην πρώτη διδαχή, επίσης, διδάσκει την προσφορά ένδυσης στα φτωχά παιδιά, καθώς και την ανάγκη για προσφορά τροφής στους οικονομικά αδύναμους. Ουσιαστικά, ενσπείρει με άμεσο τρόπο τις έννοιες - αρχές της

αλληλεγγύης, της ενσυναίσθησης, της κοινωνικής συνοχής που είναι κυρίαρχες στη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Επίσης, η διδαχή Α περιέχει την προτροπή του αγίου Κοσμά να μη μεταχειρίζονται οι άνδρες τη γυναίκα τους ως σκλάβο, περνώντας άμεσα το μήνυμα της αναγνώρισης της ετερότητας, της ισότητας και της δικαιοσύνης. Συγχρόνως, προτρέπει όσους τον παρακολουθούν να βοηθήσουν, προκειμένου να ανοίξουν σχολεία, ώστε οι Έλληνες να μην περπατούν στο σκοτάδι και να γνωρίζουν όλοι τι ακριβώς πρέπει να κάνουν. Η πρώτη διδαχή ολοκληρώνεται με ένα ακόμη σημαντικό μήνυμα «Εμείς οι Χριστιανοί δεν έχουμε εδώ πατρίδα, αλλά αληθινή πατρίδα μας είναι η ουράνια βασιλεία», το οποίο είναι ένα απόλυτα χριστιανικό μήνυμα που εκπαιδεύει ενάντια στον εθνικιστικό τρόπο σκέψης και συμβάλλει στην αναγνώριση της ετερότητας και στην αλληλεγγύη που αποτελούν αντίστοιχες αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης .

Η ανάγκη για τη δημιουργία σχολείων, στα οποία θα φοιτούν τα παιδιά των Ελλήνων καθίσταται εμφανής στη διδαχή Γ. Συγκεκριμένα, ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός έλεγε προς το κοινό που δίδασκε: “Δε βλέπετε ότι αγρίεψε το γένος μας από την αμάθεια και γίναμε σαν τα θηρία. Γι’ αυτό σας συμβουλεύω να κάνετε σχολείο για να καταλαβαίνετε το Ευαγγέλιο και τα λοιπά βιβλία της εκκλησίας”. Αναφέροντας τα οφέλη της εκπαίδευσης κάνει έμμεσα λόγο για το δικαίωμα στην εκπαίδευση και στις ίσες ευκαιρίες για εκπαίδευση.

Παράλληλα, προέτρεπε τους άνδρες να αντιμετωπίζουν ως ίσες τις γυναίκες τους και να αναγνωρίζουν την ετερότητά τους λέγοντας “Οι άνδρες να αγαπάτε τις γυναίκες σας και αν είναι κακή να την υπομένετε και να τη συμβουλεύετε γιατί θα έχετε μισθό από το θεό”. Αντίστοιχη προτροπή πραγματοποιεί και προς τις γυναίκες λέγοντας “Οι γυναίκες να υποτάσσετε στους άνδρες σας, διότι με την υπομονή και την υπακοή έχετε καλό μισθό για τη ψυχή σας”. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκει τη συμφιλίωση των συζύγων, ώστε να υπάρχει ηρεμία μέσα στην οικογένεια, ενώ συγχρόνως, ενσπείρει το μήνυμα της ισότητας ανάμεσα στο ζευγάρι.

Η διδαχή Δ προσεγγίζει ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα για τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, τη σχέση των ορθόδοξων Ελλήνων και των Εβραίων. Ειδικότερα, ο άγιος Κοσμάς σε αυτή υποστηρίζει “Ο Εβραίος μου λέει ότι ο Χριστός μου είναι μπάσταρδος, η Παναγία μου πόρνη και το άγιο ευαγγέλιο ότι το έγραψε ο διάβολος. Τώρα έχω μάτι να βλέπω τον Εβραίο; Αυτά σας τα λέω όχι για να φονεύετε και να κατατρέχετε τους Εβραίους, αλλά για κλαίτε γι’ αυτούς, επειδή πήγαν με το διάβολο και άφησαν το Θεό”. Αυτά τα λόγια του αγίου Κοσμά είναι απαραίτητο να προσεγγιστούν και να ερμηνευθούν σωστά, καθώς αποτελούν για ορισμένους αφορμή για τη διατύπωση εθνικιστικών και ρατσιστικών απόψεων. Συγκεκριμένα, το έργο του αγίου Κοσμά και οι διδαχές του δεν προσφέρονται ούτε για τη θεμελίωση σύγχρονων εθνικιστικών και εθνοφυλετικών απόψεων, αλλά ούτε για την ενίσχυση φαινομένων θρησκευτικού φανατισμού και μισαλλοδοξίας, καθώς ο άγιος λειτουργούσε πάντοτε με γνώμονα τη σωστή αποστολική και πατερική παράδοση . Η απουσία εθνικιστικού περιεχομένου στη διδασκαλία του αγίου Κοσμά διαφαίνεται και από το γεγονός ότι δεν καταφέρονταν εναντίον των Τούρκων και του μωαμεθανισμού, μολονότι υπήρχαν πολλές δυνατότητες προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς συχνά υπήρχαν διώξεις και φαινόμενα βίας τόσο εναντίον του, όσο και εναντίον των υπόλοιπων Ελλήνων. Η εναντίωση του αγίου Κοσμά στους Εβραίους έχει αποκλειστικά θρησκευτική βάση και το γεγονός αυτό γίνεται

φανερό από την προτροπή του προς τους Έλληνες να μη φονεύουν τους Εβραίους, αλλά να κλαίνε γι' αυτούς. Αυτή η προτροπή περιέχει αναμφίβολα ενσυναίσθηση, αλληλεγγύη και έλλειψη εθνικιστικού τρόπου σκέψης.

Η διδαχή Ε εμφανίζει αρκετά κοινά σημεία με τη διδαχή Γ. Συγκεκριμένα, ο άγιος Κοσμάς προτρέπει τους χριστιανούς να μαθαίνουν όσα περισσότερα γράμματα μπορούν και τους ζητά να φροντίζουν τις σπουδές των παιδιών τους, ώστε αυτά να καταστούν ικανά να γράφουν και να διαβάζουν την ελληνική γλώσσα που είναι η γλώσσα της εκκλησίας - θρησκείας τους. Τονίζει ιδιαίτερα ότι είναι καλύτερο να υπάρχει σε έναν τόπο σχολείο παρά να υπάρχουν βρύσες και ποτάμια. Αν αναλογιστεί κανείς τη χρησιμότητα της ύπαρξης ποταμιών και βρυσών εκείνη τη χρονική περίοδο δύναται να καταλάβει την αξία που απέδιδε στην εκπαίδευση ο άγιος Κοσμάς. Με αυτό τον τρόπο επαναλαμβάνει την ανάγκη για πρόσβαση στην εκπαίδευση και για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, οι οποίες αποτελούν αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης .

Στην ίδια διδαχή επαναλαμβάνει την άποψή του ότι πολλές γυναίκες είναι καλύτερες από τους άνδρες και ότι οι άνδρες δεν πρέπει να έχουν ως καύχημα το φύλο τους, εφόσον είναι χειρότεροι στη χριστιανική συμπεριφορά τους από ότι η γυναίκα και συνεπώς, θα βρεθούν στην κόλαση. Με τη συνεχή υποστήριξη και προστασία που προσφέρει με τις διδαχές του στις γυναίκες «προσελκύει» τον χαρακτηρισμό ως πρώτου φεμινιστή . Επιπροσθέτως, παρακινεί όσους τον παρακολουθούσαν να μιμηθούν τον Ιωακείμ και την Άννα βοηθώντας τους πτωχούς, τους τυφλούς και τους χωλούς και γενικότερα τους ανθρώπους που βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Επομένως, διδάσκει εμπράκτως αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη, η κοινωνική συνοχή, η συμπαράσταση και η βοήθεια σε όσους καταπιέζονται και απορρίπτονται από το κοινωνικό σύνολο.

Στη διδαχή ΣΤ ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός μας προτρέπει να αγαπάμε τους αδελφούς μας και να τους βοηθούμε είτε με τρόφιμα, είτε με ενδύματα. Αυτή η προτροπή εμφορείται από σημαντικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η αλληλεγγύη, η ενσυναίσθηση, η εξασφάλιση για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους του δικαιώματος για ίσες ευκαιρίες στην καθημερινή ζωή, η συμπαράσταση και η βοήθεια σε όσους καταπιέζονται και απορρίπτονται από το κοινωνικό σύνολο .

Όπως στην Α, στη Γ και στην Ε διδαχή έτσι και στη ΣΤ γίνεται λόγος για την ανάγκη δημιουργίας και λειτουργίας σχολείων. Συγκεκριμένα, ο άγιος Κοσμάς υποστηρίζει ότι για να στερεωθεί η αγάπη πρέπει να δημιουργηθούν σχολεία, γιατί το σχολείο φωτίζει τους ανθρώπους και παρέχει εκπαίδευση σχετική με τη θρησκεία. Η διδαχή ΣΤ ολοκληρώνεται με την προτροπή “να αγαπάτε τους εχθρούς σας και να τους συγχωράτε με όλη σας την καρδιά”. Αυτή η προτροπή αναδεικνύει εμμέσως αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η ενσυναίσθηση, η εκπαίδευση εναντίον του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, η αλληλεγγύη και η κοινωνική συνοχή.

Από τη διδαχή Ζ αναδεικνύονται σημαντικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η ενσυναίσθηση, η ισότητα, η αλληλεγγύη και η κοινωνική συνοχή. Κύριους άξονές της αποτελούν η θέση της γυναίκας και τα φτωχά παιδιά. Ειδικότερα, ο άγιος Κοσμάς προτρέπει τους άνδρες να προσέχουν τη γυναίκα τους και να μη τη μεταχειρίζονται με άσχημο τρόπο, όταν δε δύναται να τεκνοποιήσει, καθώς αυτό δεν αποτελεί φταίξιμό της, αλλά το θέλημα του Θεού. Επιπροσθέτως, τους ωθεί να αγαπούν τα φτωχά παιδιά καλύτερα από τα δικά τους και να τους προσφέρουν τροφή και ένδυση, αλλά και να πραγματοποιούν ελεημοσύνη προς όσους έχουν οικονομική ανάγκη. Στην ίδια διδαχή γίνεται αναφορά για μια ακόμη

φορά το γλωσσικό ζήτημα ωθώντας τους Έλληνες να μη μιλούν αρβανίτικα στο σπίτι τους, προκειμένου να διατηρήσουν τη μητρική τους γλώσσα. Αντίστοιχα και στη διδαχή Η υπάρχει η παραίνεση για προσφορά τροφής και ενδυμάτων προς τους φτωχούς, για ελεημοσύνη, καθώς και για τη μη απόκτηση της περιουσίας των φτωχών. Αυτή η παραίνεση καταλήγει στην προτροπή να μαθαίνουν γράμματα, ώστε να κατανοούν ποιο είναι το καλό και ποιο είναι το κακό, τι χαρίσματα έχει η αγάπη και τι το μίσος και η εχθρότητα. Επίσης, συνιστά να παρηγορούμε τους ξένους, να τους δίνουμε ψωμί να τρώνε και αναφέρει ως παράδειγμα τον Αβραάμ και τους ξένους που φιλοξενούσε, καθώς και τα ψωμιά που τους πρόσφερε. Αυτή η σύσταση του αποδεικνύει περίτρανα στη διδασκαλία του την ενσυναίσθηση, την ύπαρξη αλληλεγγύης, την κοινωνική συνοχή και την απουσία εθνικιστικού τρόπου σκέψης, εθνικού και κοινωνικού ρατσισμού, δηλαδή ορισμένων αρχών της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Ανακεφαλαιώνοντας όσα ειπώθηκαν παραπάνω δύναται να υποστηρίξει κανείς ότι υπάρχει πληθώρα αρχών και ζητημάτων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο έργο και στις διδαχές του αγίου Κοσμά του Αιτωλού. Συγκεκριμένα, προβάλλονται οι έννοιες της ισότητας, του σεβασμού στην ετερότητα, της ενσυναίσθησης, των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, της κοινωνικής συνοχής, αλλά και της έλλειψης εθνικιστικού τρόπου σκέψης, οι οποίες θεωρούνται θεμελιώδεις για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και αποτελούν διαχρονικό ζητούμενο, καθώς συνεισφέρουν στην ομαλή λειτουργία του κοινωνικού συνόλου. Ειδικότερα, στη σημερινή εποχή καθίσταται περισσότερο από επιβεβλημένη η προσπάθεια για υιοθέτηση των παραπάνω αρχών εξαιτίας των ποικίλων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει ο σύγχρονος άνθρωπος.

Συμπεράσματα

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση συνιστά ζητούμενο στον εκπαιδευτικό χώρο τις τελευταίες δεκαετίες. Από τη μελέτη του έργου και των διδαχών του αγίου Κοσμά του Αιτωλού οδηγείται κανείς σε δύο ιδιαίτερα χρήσιμα συμπεράσματα. Πρώτον, με το έργο και τις διδαχές του ο άγιος Κοσμάς πρόβαλλε αρχές και ζητήματα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, η θέση της γυναίκας, η αλληλεγγύη, η κοινωνική συνοχή, η ισότητα, η ενσυναίσθηση, η θρησκευτική ελευθερία και η εκμάθηση της μητρικής γλώσσας. Ως δεύτερο συμπέρασμα προκύπτει ότι το περιεχόμενο του χριστιανισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και επομένως, υφίσταται ουσιαστική σχέση ανάμεσα στο χριστιανισμό και στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Είναι, συνεπώς, ωφέλιμο οι αναφορές στον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό στο μάθημα των θρησκευτικών να αναδεικνύουν τα διαπολιτισμικά στοιχεία του

έργου και των διδαχών του, τα οποία αντιπροσωπεύουν τις πανανθρώπινες αξίες που πρεσβεύει η χριστιανική θρησκεία, οι οποίες τόσο πολύ έχουν λείψει από τη σημερινή κοινωνία, με αποτέλεσμα να έχουμε περιέλθει σε ιδιαίτερα δύσκολη κατάσταση τόσο ως κράτος, όσο και ως κοινωνικό σύνολο.

Βιβλιογραφία

Dietrich, I. (2006), Παιδεία και πολυπολιτισμικότητα - η μεταβολή των αιτημάτων προς τα σχολεία. Στο: Δ. Χατζηδήμου & Χ. Βιτσιλάκη (επιμ.) (2006), *Το σχολείο στην κοινωνία της πληροφορίας και της πολυπολιτισμικότητας*. Πρακτικά ΙΑ Διεθνούς Συνεδρίου (Ρόδος 21-23 Οκτωβρίου 2005), Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Essinger, H. (1988), *Interkultureller Erziehung als antirassistische Erziehung*. In: G. Pommerin (1988), *Und im Ausland sind die Deutsche auch Fremde*. Frankfurt.

Essinger, H. (1990), *Interkultureller Erziehung in multiethnischen Gesellschaften*. *Die Bruecke*, 52, 22-31.

Hohmann, M. (1989), *Interkulturelle Erziehung, eine Chance für Europa?*. In: M. Hohmann & H. Reich (Hrsg) (1989), *Ein Europa für Mehrheiten und Minderheiten. Diskussionen um interkulturelle Erziehung*. New York: Waxmann Münster.

Βασιλόπουλος, Χ. (1998), *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*. Αθήνα: Εκδόσεις «ΟρθόδοξουΤύπου».

Δαμανάκης, Μ. (1997), *Ενδογενείς και εξωγενείς δυσκολίες κατά την παραγωγή ενός διαπολιτισμικού προσανατολισμένου διδακτικού υλικού*. *Τα εκπαιδευτικά*, 43, 66-73.

Δημητριάδου, Α. (2004), *Λίγες σκέψεις για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. *Τα Εκπαιδευτικά*, 73-74, 185-189.

Καδιγιαννόπουλος, Γ. (2014), *Γνωριμία με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Καλλιακμάνης, Β. (2003), *Υπάρχει αντισημιτισμός και εθνοφυλετισμός στις Διδαχές του αγίου Κοσμά του Αιτωλού;*. Στον τιμητικό τόμο προς τιμή του καθηγητή Κ. Φράγκου. Θεσσαλονίκη.

Καλλιακμάνης, Β. (2013), *Επίκαιρα κοινωνικά μηνύματα από τις διδαχές και τη ζωή του αγίου Κοσμά του Αιτωλού*. Πρακτικά 54^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου του συλλόγου ορθόδοξου ιεραποστολικής δράσης «Ο Μέγας Βασίλειος». Αθήνα.

(πρακτικά υπό έκδοση)

Καντιώτης, Α. (2005), *Συναξάρι -Διδαχές - Προφητείες*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταυρός.

Νικολάου, Γ. (2005), *Διαπολιτισμική Διδακτική. Το νέο περιβάλλον. Βασικές αρχές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σπυρέλη, Χ. (2013), *Σύγχρονο σχολείο. Παιδαγωγικές αρχές και μέθοδοι διδασκαλίας*. Πρακτικά 54^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου του συλλόγου ορθόδοξου ιεραποστολικής δράσης «Ο Μέγας Βασίλειος». Αθήνα. (πρακτικά υπό έκδοση)

Τριανταφύλλου, Κ. (2003), *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Η βακτηρία των σκλάβων, το καύχημα των Αιτωλών*. Θέρμο Τριχωνίδας: Εκδόσεις Ορθόδοξου Φιλανθρωπικού Συλλόγου «Μικρά Ζύμη».

Τρίτος, Μ. (2013), *Κοσμάς ο Αιτωλός: Προσωπικότητα, κήρυγμα και δράση*. Πρακτικά 54^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου του συλλόγου ορθόδοξου ιεραποστολικής δράσης «Ο Μέγας Βασίλειος». Αθήνα. (πρακτικά υπό έκδοση)

Βιογραφικό σημείωμα

Ο κύριος Καδιγιαννόπουλος Γεώργιος είναι καθηγητής Οικιακής Οικονομίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κάτοχος μεταπτυχιακού στη «Βιώσιμη Ανάπτυξη» και διδάκτορας του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η κυρία Καραβίδα Μαρία είναι νηπιαγωγός και κάτοχος μεταπτυχιακού στις Παιδαγωγικές Επιστήμες από το ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια εμπλουτισμένη μορφή της εργασίας με τίτλο: «Προσεγγίζοντας το έργο και τις διδαχές του αγίου Κοσμά του Αιτωλού από την οπτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης», η οποία παρουσιάστηκε στο 17^ο Διεθνές Συνέδριο που διοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Πατρών με θέμα: Εκπαίδευση και Ετερότητα που πραγματοποιήθηκε στην Πάτρα 27-29 Ιουνίου 2014.

<http://bit.ly/WR0R8L>